

4. Коваленко К.В. Основні загрози економічній безпеці підприємств аграрного сектора регіону / Коваленко К.В. // Економіка аграрних підприємств: проблеми теорії та практики : матеріали Міжнародної науково - практичної конференції, присвяченої 10 – річчю факультету економіки та менеджменту Полтавської державної аграрної академії, м. Полтава, 24-25 вересня 2008 року. / під ред. І.І. Шупик, О.С. Песцової. – Полтава : ЧП Рибалка, 2008. – С. 41- 43.

5. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу [Текст] : навч. посібник / Г. І. Купалова. - К. : Знання, 2008.. - 639 с.

6. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. – СПб, – 1999. – 138с.

7. Шульга І. П. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки акціонерного товариства // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2010 - №10: режим доступу до тексту <http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=366>

УДК 33(447):330.117:339.92

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМСТВ

*Чип Л.О., к.е.н., доцент, Петренко Ж.А., к.е.н.
Полтавська державна аграрна академія*

Висвітлено основні тенденції розвитку реального сектору економіки України в умовах інтеграції у СОТ та ЄС, досліджено роль державної підтримки підприємств реального сектору України на сучасному етапі розвитку. Виділено та акцентовано увагу на найбільш прийнятних та дієвих заходах державної підтримки реального сектору економіки України в умовах глобальних перетворень.

Basic progress real the sector of economy of Ukraine trends are reflected in the conditions of integration in WTO and ES, investigational role of state support of enterprises real the sector of Ukraine on the modern stage of development. Attention is selected and accented on the most acceptable and effective measures of state support real the sector of economy of Ukraine in the conditions of global transformations.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку світової економіки визначаються постійним розширенням господарських зв'язків та міжнародної економічної кооперації, тому пріоритетними в політиці розвинутих країн стали інтеграційні процеси, які передбачають створення умов для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів і робочої сили. Україна не є виключенням в цьому контексті глобальних економічних перетворень. В зв'язку з недавнім вступом України до СОТ, що передбачає забезпечення підвищення ефективності зовнішньої торгівлі, рівноправного входження України до системи міжнародного поділу праці, створення стабільного джерела валютних надходжень до бюджету, також стабілізації та структурної перебудови економіки України в цілому є нагальним аналіз відповідності застосування державної підтримки підприємств реального сектора економіки в Україні тим підходам, які застосовуються у державах-членах СОТ і ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням проблем формування політики державної підтримки підприємств присвячено багато праць

зарубіжних авторів Дж. Брандера, Б. Спенсера, Р. Болдвіна, П. Кругмана, В. Полтеровича, Д. Родріка, Дж. Стігліца та ін. Серед українських вчених дослідження в даному напрямі проводили, зокрема, О.Булан, В. Тарасевич, В. Геєць, В.Гурнак, І. Запатріна, І. Луніна, В. Сіденко, Н. Ясько.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз відповідності здійснення такої державної підтримки в Україні, яка б, з одного боку, узгоджувалася з міжнародними зобов'язаннями нашої держави у зв'язку зі вступом до СОТ та в рамках її інтеграції у ЄС, а з іншого – сприяла проведенню необхідних структурних реформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існують різні підходи до побудови державної політики, спрямованої на подолання неспроможностей ринків та підвищення ефективності функціонування ринкової економіки. Державна підтримка підприємств вважається обґрунтованою у випадку, коли вона сприяє усуненню провалів ринку, тобто ситуація, коли ринкові механізми не забезпечують ефективного за Парето розподілу ресурсів. В інших випадках її застосування спричиняє спотворення конкуренції на ринку, оскільки одні виробники опиняються у вигідніших умовах, ніж інші. СОТ і ЄС запровадили обмеження на застосування державної підтримки підприємств з метою недопущення порушень конкурентного ринкового середовища на міжнародному рівні [1].

В умовах відкритої економіки державна підтримка виробників в одній країні може завдати шкоди аналогічним підприємствам в інших країнах. Тому застосування інструментів державної підтримки підприємств країною, інтегрованою у СОТ та ЄС, має узгоджуватися з правилами цих організацій. Європейський Союз дедалі більше стає на шлях, який дозволяє отримати країнам і власні вигоди, і можливості змінити баланс сил на свою користь.

Сучасна глобальна криза яскраво продемонструвала неспроможність суто ліберальних підходів до економіки і практично актуалізувала вплив держави на хід відтворювальних процесів. Україна як держава, що рухається від директивно-планової до ринкової економіки дещо потерпає від негативних ефектів лібералізації, а також від наслідків адміністративно-командної системи, тобто надмірної монополізації деяких видів виробництва, відсутності культури бережливого господарювання, які поєднуючись з лібералізацією дають неочікувані ефекти.

Отже, державна підтримка підприємств базується на державних заходах щодо фінансового сприяння в інтересах суб'єктів господарювання, що створюють для цих суб'єктів прямі або приховані переваги і мають грошову оцінку. Надання підприємствам державної підтримки здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, зменшення їх доходної частини (у випадку податкових пільг), а також коштів державних підприємств [6].

Державна підтримка передбачає пряме бюджетне фінансування підприємств з боку держави; податкові пільги; часткове покриття державою процентів по кредитах; державні гарантії по кредитах; державне страхування комерційних ризиків; списання заборгованості по податках і податкових зборах; пільгові тарифи на товари і послуги, що надаються державою або державним

підприємством (наприклад, пільгові тарифи на електроенергію, перевезення залізничним транспортом). Ключовою характеристикою державної підтримки підприємств є міра її селективності. Селективна державна підтримка надається конкретним галузям і підприємствам. На відміну від неї, горизонтальна державна підтримка спрямована на створення якнайсприятливіших економічних умов розвитку для максимально широкого кола учасників ринку [3].

В сучасній ринковій економіці прослідковується дещо домінуюча роль Заходу, який претендує на право встановлення стандартів ринкового розуміння економіки, веде до реалізації своїх цілей шляхом використання ресурсів інших держав не рідко у своїх інтересах. Тому запитання: «Хто і в який спосіб диктуватиме умови ринкового господарювання і вимагатиме їх виконання» – передбачає застосування інструментів державної підтримки сприяння інтересів суб'єктів господарювання України в умовах інтеграційних процесів [5].

Згідно з правилами СОТ, діє категорична заборона на державну підтримку експорту та імпортозаміщення. Можливість застосування інших інструментів залежить від величини «шкоди», якої вони завдають виробникам з інших держав. Так, державна підтримка поточної діяльності підприємства завдає конкурентному середовищу більше шкоди, ніж підтримка реалізації інвестиційних проектів. У першому випадку підприємство дістає можливість зменшити собівартість продукції, а отже – завдяки субсидії продавати продукцію за ринковою ціною або за ціною, нижчою від ринкової. Крім того, підтримка поточної діяльності підприємства, на відміну від інвестиційної підтримки, не дозволяє відновити його життєздатність і конкурентоспроможність на довгострокову перспективу.

З огляду на основні вимоги СОТ та ЄС до державної підтримки підприємств, можна виокремити такі допустимі її види:

- підтримка окремих суб'єктів господарювання у невеликих обсягах: чим меншим є обсяг цієї підтримки, тим слабший вплив вона справляє на ринкове середовище і, відповідно, менше шкодить іншим підприємствам.

- підтримка підприємств, яка не завдає серйозної шкоди конкурентному середовищу. Найчастіше дозволеною вважається державна підтримка малих і середніх підприємств, оскільки через їх невеликий вплив на ринок така підтримка не шкодить конкуренції, тоді як державна підтримка великих підприємств можлива лише у виняткових випадках.

- фінансування заходів, позитивний результат яких перевершує шкоду, завдану ними конкурентному середовищу. У правилах СОТ до таких заходів віднесено державну підтримку підприємств у проблемних регіонах, а також підтримку науково-технологічних розробок і на модернізацію виробництва відповідно до екологічних стандартів. У ЄС ці заходи доповнено допомогою на забезпечення зайнятості, навчання персоналу, збереження культурного надбання, тощо [2].

В Україні у контексті її відповідності нормам СОТ і ЄС, а також з урахуванням розглянутих допустимих видів державної допомоги, потрібно зазначити наступне: у 2004-2009 рр. як в Україні, так і у державах-членах ЄС

спостерігалось скорочення обсягів надання підприємствам державної підтримки як частки ВВП (рис. 1). У країнах ЄС основне скорочення цього показника відбувалося за рахунок країн – нових членів (ЄС-12), а у країнах – старих членах (ЄС-15) він залишився майже незмінним. Необхідно підкреслити, що у 2002-2004 рр. у країнах ЄС-12 підприємствам надавалося значно більше державної підтримки, яка направлялася на структурні реформи з метою адаптації їх економік до ринкових умов. Пізніше обсяги такої підтримки істотно скоротилися.

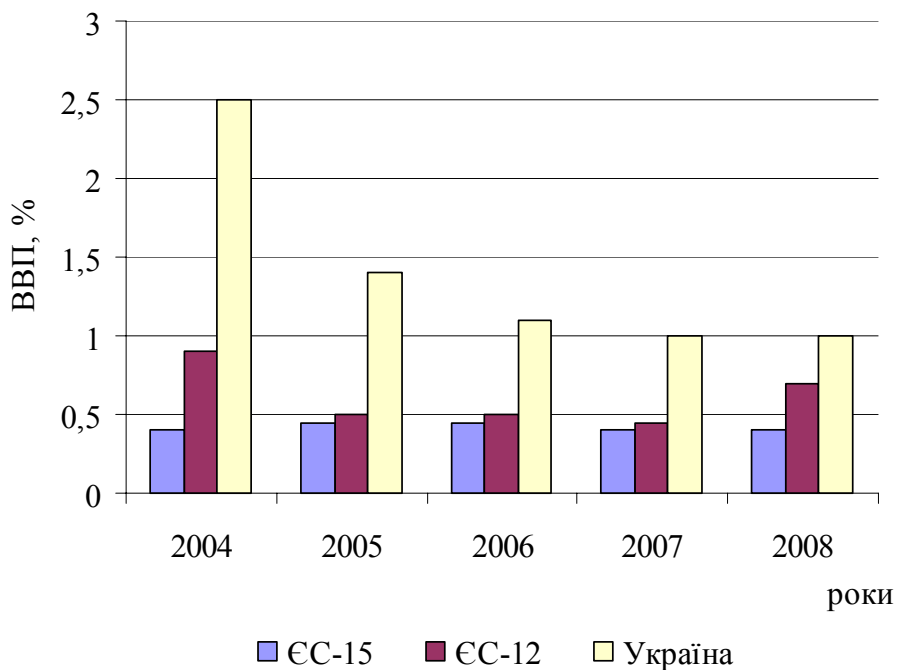

Рис. 1. Державна підтримка підприємства в Україні та державах ЄС [8]

В Україні, незважаючи на аналогічну тенденцію до скорочення, обсяги державної підтримки підприємствам у процентному відношенні до ВВП залишалися набагато масштабнішими, ніж у більшості держав-членів ЄС.

У даний час Україна намагається подолати наслідки глобальної кризи, одночасно розв'язуючи завдання структурних перебудов та модернізації національної економіки, що в умовах багатокладності вимагає цілого комплексу заходів державної підтримки як реального сектору економіки, так і завдань різного змісту: від розв'язання проблеми бідності та харчування до розвитку нових технологічних укладів, нанотехнологій та ін. Загальну ідеологію трансформації суспільного розвитку викладено в Національній доповіді «Новий курс: реформи в Україні 2010-2015 рр.» [2].

Прослідковуються принципові відмінності у структурі державної підтримки підприємств в Україні та у державах-членах ЄС. Ключовою тенденцією останніх років у країнах ЄС стало значне зростання частки горизонтальної державної підтримки підприємств за рахунок скорочення селективної. Так, у 2002 р. частка горизонтальних заходів підтримки у середньому по ЄС становила 62%, а у 2008 р. – уже 87,6% (без урахування антикризових заходів). За видами горизонтальної державної підтримки підприємств у країнах ЄС спостерігаються істотні відмінності. Для країн ЄС-15 більш характерною є дер-

жавна підтримка на захист навколишнього природного середовища (26,8% у структурі державної підтримки у 2008 р.), регіональний розвиток (відповідно, 22,9%) і наукові дослідження (18%), тобто для отримання додаткових конкурентних переваг у майбутньому. У ЄС-12 у першу чергу вирішуються проблеми регіонів (44,4% у структурі державної підтримки у 2008 р.) і виділяються кошти на допомогу у забезпеченні зайнятості (19,3%), тобто на подолання економічних і соціальних проблем, а також вирівнювання регіонів за показниками економічного розвитку [3].

В Україні горизонтальна державна підтримка підприємств представлена в дуже малих обсягах: у різні роки її частка у загальній структурі державної підтримки становила від 0,2% до 10%. Причому навіть та державна підтримка, яку можна назвати горизонтальною за метою надання, не є такою за суттю.

У нашій країні державна підтримка підприємств є переважно селективною і великою мірою спрямована на розв'язання їх поточних проблем. Уже ряд років понад половину всієї державної підтримки отримує вітчизняна вугільна промисловість, за період з 2004 року по 2008 рік вона зросла майже у 2 рази – з 3,7 млрд. грн. в 2004 р. до 7,1 млрд. грн. у 2008 р. У ряді країн ЄС, перед якими постала проблема реформування вугільної промисловості, спостерігається невпинне скорочення обсягів державної підтримки її підприємств. Так, у 2008 р. відповідний показник скоротився у цих країнах на 15% – із 3,4 млрд. євро у 2007 р. до 2,7 млрд. у 2008 р. Крім того, усі ці держави оголосили про намір припинити таку підтримку з певного року: Угорщина планує це здійснити у 2014р., Німеччина – у 2018 р. тощо.

В Україні, крім вугільної промисловості, великі обсяги державної підтримки підприємств надаються енергетичній галузі. У 2004-2005 рр. така підтримка була представлена переважно пільгами з ПДВ при імпорті природного газу і нафти, а у 2009 р. – допомогою для вирішення проблем НАК «Нафтогаз України».

У країнах ЄС основна частина такої допомоги надається у формі підтримки заходів щодо захисту навколишнього природного середовища та енергозбереження. У 2008 р. на ці заходи було направлено найбільше коштів – 24,1% загальної суми державної підтримки економіки. З метою зміцнення енергетичної незалежності ЄС і поліпшення екологічної ситуації в Європі активно підтримуються відновлювана енергетика, енергоефективність і наукові розробки в даних сферах.

В Україні до 2009 р. державна підтримка відновлюваної енергетики майже не здійснювалася. З 1 січня 2009 р. в Україні почав діяти «зелений» тариф для відновлюваної енергетики, а пізніше до нього додалися податкові пільги для виробників і споживачів альтернативних видів палива та енергетики. Тим часом, за даними ДПА України, у 2009 р. такі пільги не перевищували 30 млн. грн., що не дозволяє говорити про широкий розвиток такої енергетики в Україні.

Державна підтримка підприємств машинобудування у 2004-2008 рр. становила від 4 до 25% загальних обсягів державної підтримки підприємств

реального сектора економіки. У невеликих масштабах здійснювалася також державна підтримка судно- і авіабудування, космічної галузі.

Таким чином, селективна державна підтримка підприємств в Україні залишалася домінуючою протягом 2004-2009 рр. При цьому обсяг субсидій залежав у першу чергу від проблемності галузі, а не від її перспективності. В умовах глобальної фінансової кризи державна підтримка підприємств стала одним з інструментів стимулювання відновлення економіки.

У країнах ЄС для подолання кризових явищ у реальному секторі економіки 17 грудня 2008 р. було прийнято «Тимчасове положення Співтовариства щодо заходів державної допомоги з метою підтримки доступу до фінансів в умовах теперішньої фінансової та економічної кризи». Запропонований цим документом перелік інструментів державної підтримки підприємств, які опинились у скрутному становищі внаслідок кризи, включав:

- одноразову допомогу окремим підприємствам у сумі, не більшій від 500 тис. євро;
- надання державних гарантій по банківських кредитах (зі зниженою платою за надання такої гарантії);
- допомогу у вигляді субсидованої процентної ставки по всіх видах кредитів;
- субсидовані процентні ставки по кредитах для виробництва «зелених» продуктів (включаючи ранню адаптацію товарів до майбутніх стандартів ЄС).

Зазначений документ передбачав такі специфічні форми державної підтримки підприємств, як тимчасове збільшення ліміту державного фінансування ризикового (венчурного) капіталу (з 1,5 млн. євро до 2,5 млн.) і послаблення вимоги до обов'язкової участі приватних інвесторів у венчурних проєктах (з 50% до 30%).

З метою стимулювання експорту було розширено можливості страхування експортних кредитів від неринкових ризиків при здійсненні торгових операцій.

В умовах кризи з серйозними проблемами зіштовхнулися виробники і автомобільної галузі багатьох країн. Як правило, такі підприємства є великими роботодавцями, а тому для недопущення зростання безробіття уряди цих країн вдалися до їх порятунку. ЄС готує своїх виробників автомобілів до нових стандартів, які для менш підготовлених конкурентів фактично можуть стати обмеженням для імпорту автомобілів до європейських країн.

З метою сприяння сталому розвитку державна підтримка підприємствам надавалася також для енергозбереження. Тринадцять країн з G-20 запланували виділити для розвитку «зелених» галузей 183 млрд. дол. (або до 6 % коштів, призначених для реалізації стимулюючих заходів щодо подолання кризи). Найбільше коштів призначено для заходів щодо енергоефективності – до 33 % запланованої суми. У Франції та Німеччині значні державні інвестиції було здійснено у відповідні наукові дослідження.

За період фінансової кризи істотно зросли обсяги державної підтримки підприємств у країнах ЄС-15 вони збільшилися з 0,4 % ВВП у 2007 р. до 2,2

% ВВП у 2008 р., а у країнах ЄС-12 – з 0,4% ВВП у 2007 р. до 0,8 % ВВП у 2008 р. Такі відмінності пов'язані зі значно більшим скороченням бюджетних доходів цих держав.

В Україні у кризовий період теж спостерігалось істотне зростання обсягів державної підтримки підприємств: у 2008 р. воно становило 1% ВВП, а у 2009р. – 5,3 % ВВП. Основну частину антикризової державної підтримки було направлено на рекапіталізацію НАК «Нафтогаз України» (24,4 млрд. грн.) і надання державних гарантій щодо реструктуризації її боргів (16 млрд. грн.). Такі форми державної підтримки, як податкові пільги та бюджетне фінансування економіки, обійшлися лише у 12 млрд. грн., тобто були навіть меншими, ніж у 2008 р. [7].

Інші антикризові заходи в Україні були представлені непрямою державною підтримкою основних експортно-орієнтованих галузей економіки – хімічної та металургійної, – зокрема, шляхом:

- встановлення «мораторію» на підвищення тарифів на електроенергію;
- скасування раніше підвищених тарифів «Укрзалізниці» на вантажні перевезення;
- скасування (повністю або частково) надбавки до діючих тарифів на природний газ.

Отже, було використано інструменти, які не передбачають безпосереднього виділення коштів з бюджету. Тим часом державна підтримка у вигляді пільгових тарифів фактично означає перехресне субсидування одних підприємств за рахунок інших і робить таку державну підтримку «непрозорою». Але по суті ця підтримка спрямована на зниження собівартості продукції за рахунок скорочення витрат на енергоносії та транспортування.

Висновки. Отже, аналіз державної підтримки підприємств реального сектора економіки протягом останніх років виявив істотні відмінності між її здійсненням в Україні та у державах-членах ЄС. В Україні переважають заходи селективної державної підтримки підприємств, що є свідченням серйозних проблем в окремих галузях, зокрема – у вугільній промисловості та енергетиці. Така тенденція є негативною з точки зору правил СОТ, оскільки великі державні галузеві субсидії можуть стати причиною застосування до України компенсаційних заходів. При цьому в Україні державна підтримка є інструментом, скоріше, «утримання на плаву» проблемних підприємств і галузей, ніж подолання провалів ринку та проведення структурних реформ.

Державна підтримка економіки України у період кризи дозволила дещо пом'якшити її негативний вплив на фінансове становище деяких підприємств. Водночас зазначені заходи не сприяли модернізації або реструктуризації виробництва, а отже – і підвищенню довгострокової конкурентоспроможності цих суб'єктів господарювання.

Незначні обсяги заходів горизонтальної державної підтримки підприємств свідчать про те, що Україна практично не використовує потенціал дозволених у рамках СОТ інструментів стимулювання вітчизняного товаровиробника (зокрема, підтримки науково-технологічного розвитку, захисту навколишнього природного середовища, енергозбереження, підтримки малого

й середнього підприємства). Така політика повинна бути переглянута задля прискорення та стабільного розвитку реального сектору економіки України. Також, виходячи з вище викладеного, повинна надаватися перевага горизонтальній державній підтримці на відміну від селективної.

Література:

1. Будаговська С.М. Мікроекономіка і макроекономіка : [Підручник для студентів економічних спеціальностей закладів освіти: у 2-х ч.] / [За ред. С.М.Будаговської] / С.М. Будаговська, О.І. Кілієвич, І.О. Луніна, Т.М.Пахомова. – 3-є вид. – К.: Основи, 2003. – 517 с.
2. Булан О. Державна підтримка підприємств реального сектора економіки в Україні в умовах її інтеграції у СОТ і ЄС. // Економіка України. – № 2 . – 2011. – С. 68-78.
3. Булан О. Тенденції зміни підходів до державної підтримки економіки у країнах Європи та уроки для України. / О. Булан. // Світ фінансів. – № 2. – 2009. – С. 149-154.
4. Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. Геєць. // Економіка України. – № 3 – 2010. С. 4-20.
5. Гриценко. А. Методологічні основи модернізації України / А.Гриценко // Економіка України. – 2011. – № 2. – С. 4-12.
6. Єфименко Т. Інституційне регулювання економічного розвитку / Т. Єфименко // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 16-26.
7. Постанова КМУ від 16.09.2009 р. № 986 «Про заходи із реструктуризації заборгованості Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» за зовнішніми запозиченнями»
8. <http://www.eurostat.ec.europa.eu>.

УДК 338.439.02

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РОЗВИТКУ

*Чириченко Ю.В., к.е.н. доцент
Академія митної служби України*

Враховано потребу у вивченні питань продовольчого розвитку із використанням інституціонального підходу. Запропонована соціально-економічна категорія інституціонального продовольчого розвитку у системній структурі батьківських та споріднених складних категорій.

Taken into account the need to explore issues of food using the institutional approach. The proposed socio-economic category of institutional development in the food system structure of parent compound and related categories.

Постановка проблеми. Процеси продовольчого розвитку суттєво виходять за межі площини протікання суто економічних процесів. Враховуючи ці обставини, теоретичною та світоглядною платформою подальших досліджень соціально-економічної, за своєю суттю, категорії продовольчого розвитку, повинна стати наукова концепція, що спеціалізується саме на такому різноплановому предметі досліджень.

Також потребує додаткової уваги і той факт, що визначена нами динамічна складова продовольчої безпеки – категорія «Продовольчий розвиток» – була виділена із батьківської категорії соціально-економічного розвитку.